

בס"ד
שיעורו "ליל שושני"
בישבה"ק ברכת יצחק
שנה י"ב
פרשת תרומה
האם ראוי לאדם להתפאר בעשיית מצוה

האם הידור מצוה הוא מצד עשייתה או מצד כבוד המצוה

א. מעשה באדם שבנה סוכה נאה ומפוארת והזמין את הציבור לבוא ולהתרשם מן הסוכה על שלל תכשיטיה ונוייה, שאלוהו האם אין הוא חושש שההתפארות מסוכתו נובעת ממדת הגאווה שאולי אחזה בו, והוסיפו שהרי מצינו בכמה דוכתי שאסור לאדם להתפאר במצוה שעשה, כגון בגמ' בבא בתרא (דף י' ב') שגינה ר"ג מידת העכו"ם שנותנים צדקה כדי להתייר. וכן כתב הרמ"א (יו"ד סי' רמ"ט סי"ג) שאסור לאדם להתפאר בצדקה, ואם מתפאר לא דיו שאינו מקבל שכר, אלא אפילו מענישין אותו עליה. מאידך השיב בעל הסוכה שלדעתו זהו כבוד המצוה להתפאר ביופיה בפני כל, שהרי נצטוונו להדר וליפות המצות וככל שיראהו רבים כך יש כאן הידור מצוה יותר, ויש לברר האם הוא צודק בדבריו.

ראשית דבר מוטל עלינו לברר דברי רבותינו בשבת (דף קל"ג ב') שאמרו שיש לאדם להדר וליפות המצות כגון לעשות סוכה נאה, לולב נאה וכו' ולמדו זאת מקרא ד"זה קלי ואנוהו", מהו יסוד דין זה, האם הוא דין בקיום המצוה, היינו לעשות המצוה באופן מושלם ביותר, או דלמא שהוא כבוד המצוה שתהיה נאה. שאם נאמר שהוא דין בעשיית המצוה, היינו להדר בעשייתה ע"י שהמצוה תהיה נאה, א"כ אין כאן תוספת בנוי מצוה בכך שיראה לעולם, אך אם נאמר שהוא כבוד המצוה שתהיה נאה, יתכן שיש מצוה בדבר להראות את העולם את יופי המצוה.

דעת הגר"ז שהידור מצוה הוא מצד עשייתה

ב. והגר"ז (בחידושו למסכת נזיר דף ב' ב') העלה שגדר מצות "ואנוהו" הוא לעשות המצוה באופן המהודר ביותר, ולכן כתב, שהואנוהו היא איננה מצוה בפני עצמה, אלא היא תוספת על המצוה שכבר חייב אדם, כגון ללבוש טלית נאה, אין כאן ב' חלקים של מצוה אלא מצוה אחת של ציצית שיש להדר בקיומה באופן הנאה ביותר.

ולפי"ז ביאר דברי הרמב"ם (פ"ז מס"ת הל"ד) שכתב לגבי ס"ת שיהיה נאה, כתב שבעיניו שהכתב יהיה מוקף גויל, והיינו שהוא הידור במצות כתיבת ס"ת.

ויש להביא ראיה לדבריו שההידור הוא בעשיית המצוה, ממש"כ הרשב"ם בפסחים (דף צ"ט ב') לבאר מה שאסרו חכמים לאכול מצה בערב פסח, כדי שיאכל המצה בלילה לתיאבון. שהוא משום הידור מצוה. והנה שם לא שייך ענין של יופי והדר, אלא מכיון שהוא נמנע מלאכול מצה קודם הלילה, יוכל ע"כ לקיים מצות אכילת מצה לתיאבון בזמנה.

וכן יש להוכיח ממה שמבואר בברייתא בשבת (הנ"ל) העוסקת בענין הסרת הציצין שאינן מעכבין את המילה, שביארה הטעם לכך, משום זה קלי ואנוהו. ולא שייך שם הענין של להתנאות, אלא שהוא מצד קיום המצוה בשלמות.

וע"ע בביאור הלכה (או"ח סי' תרנ"ו ס"א) שכתב שכשיש מחלוקת בין הפוסקים בכשרותה של מצוה מסויימת, הגם שנפסק להלכה שכשר, מ"מ מדין הידור מצוה ראוי להוסיף שלישי לקנות אחר שיוצא בו לכל הדעות. הרי לן שיש הידור מצוה שאינו בנוי המצוה אלא באיכות קיומה.

האם צריך ליפות המצוה במקום שאינו נראה לעין כל

ג. ובפשטות עולה נפק"מ איתנה בין הני צדדים האם נוי מצוה הוא מצד שלימות בעשיית המצוה או שהוא דין ליפות המצוה, האם יש ענין להדר וליפות המצוה במקום שאינו נראה לעין כל, שאם נאמר שהוא דין לעשות המצוה בשלימות, אזי אין נפק"מ אם ניכר הדבר לעין כל, אבל אם הוא מצד ליפות המצוה וליקרה לעין כל, אזי יש ענין ליפות רק במקום שנראה לעין כל.

ומצינו בזה מחלוקת הראשונים ואחריהן הפוסקים. שהנה הרמ"א הביא בב' מקומות שיטת המרדכי שיש דין לנאות מצוה גם במקום שאינו נראה. א' בהלכות תפילין (סי' ל"ב ס"ד) הביא מדברי המרדכי (הלכות תפילין בסוף מנחות דף י"ד טור ג') שתפילין מצוה ליפותן מבחוץ ומבפנים. וראייתו (שיש ליפות גם במקום שאינו נראה) הוא מהא שציפו החלק הפנימי של הדלתות (של בית המקדש) בזהב הגם שהיה מכוסה מעין כל.

ב' בהלכות ס"ת (סי' קמ"ז ס"א) הביא מדבריו (מסוף מסכת מגילה אות תתל"ד) לגבי מעיל של ס"ת, שאם המעיל עשוי בצדו האחד פשתן ובצדו השני משי, צריך להפך המשי לצד הספר. והמקור לדברי המרדכי הוא ממצב הקטורת.

והק' המג"א (סי' קמ"ז סק"ב) דאדרבא המזבח היה מצופה זהב מבחוץ ומנין למרדכי שצריך להניח צד המשי כלפי פנים. והפמ"ג (אש"א סק"ד) ביאר שכוונת המרדכי לומר שהמזבח הזהב היה בהיכל (היינו בפנים) ואילו מזבח הנחשת היה בחוץ.

והמג"א כתב שנראה להגיה בדברי המרדכי שכוונתו לארון. וביאר האליה רבה שכוונתו שהארון היה עומד בקודש הקדשים במקום שאינו נראה ובכל זאת ציפוהו בזהב.

אמנם הגר"א (שם בהלכות תפילין) כתב שמדברי התוס' במנחות (דף ח"ב ב') מבואר לא כך, שכתבו שאין עושין שרטוט בפרשיות תפילין לפי שאינם נראים. ומשמע שבדבר שאינו נראה, אין מצוה ליפות המצוה. וכן הוכיח שאין דין לנאות במקום שאינו נראה, מהא דמבואר במסכת מדות (פ"ד) שאחורי הדלתות במקדש לא היו טחים בזהב, (ויל"ע ממדרש רבה שה"ש פ"ג שרק בבית שני לא היו טחין הדלתות בזהב, מפני שלא היה בידם די זהב, אך בבית הראשון אכן טחו פנים הדלתות. ועי' בספר דברות אריאל יומא סי' מ"ט אות א' משכ"ב) עוד הוסיף הגר"א שמה שהביא ראייה מהארון שהיה מצופה זהב, הוא משום שהיה נראה לפעמים.

וכן נראה בפשטות דברי הרמ"א בהלכות ס"ת, שאחר שהביא דברי המרדכי כתב ולא נהגו כן. וביאר בשו"ת בנין שלמה (או"ח סי' ז') מכיון שהרמ"א סובר שאין דין לנאות במקום שאינו נראה, ולכן יניח הצד של משי בחוץ.

נמצא א"כ שיש מחלוקת בין הראשונים ואחריהן הפוסקים האם יש דין לנאות במקום שאינו נראה, שלשיטת המרדכי יש ענין לנאות גם במקום שאינו נראה ופעמים שעדיף ממקום שנראה, ואילו לדעת הגר"א, וכ"כ הרמ"א בשם הבית יוסף, אין דין לנאות במקום שאינו נראה.

אלא שיל"ע בזה, שיש כאן סתירה לכאורה בדברי הרמ"א, שמחד, לגבי ספר תורה, אחר שהביא הרמ"א דברי המרדכי שיש להפוך הצד של משי לפניו הס"ת, סיים הרמ"א בשם הב"י שלא נהגו כן, ומשמע שסבר שאין דין לנאות המצוה במקום שאינו ניכר כמבואר לעיל. ומאידך לגבי תפילין הביא דברי המרדכי שצריך לנאות התפילין בבית ומחוץ, והטעם לזה, כתב הב"י שהוא משום זה קלי ואנוהו. ולכאורה לדבריו לגבי ס"ת שסובר שאין ענין לנאות המצוה במקום שאינו נראה, למה לגבי תפילין הביא דברי המרדכי כפשוטם שיש לנאותם גם במקום אינו נראה.

מנהג ישראל להראות יופי ספר התורה שברשותם

ד. ובאמת שמצינו גמרא מפורשת שדין "ואנוהו" הוא להראות לעולם יופי המצוה, וכבר הביא ראה זו בשו"ת בנין שלמה (הנ"ל). שהנה מבואר בגמרא ביומא (דף ע' א') העוסקת בסדר העבודה של הכהן הגדול, שאחר שקרא הכהן גדול מהס"ת, היו ישראל מביאין ספר תורה מביתן וקוראים בו, כדי להראות חזותו לרבים. ופי' רש"י (ד"ה להראות) ז"ל להראות נוייו של ס"ת ותפארת לבעליה שטרח להתנאות במצוה, שנאמר "זה קלי ואנוהו" התנאה לפניו במצות, לולב נאה, ס"ת נאה וכו'. (וכע"ז אך בקיצור לשון כתב רש"י בסוטה דף מ"א א' ד"ה להראות) הרי מבואר לן בגמ' עפ"י פירושו של רש"י שבכלל נוי מצוה הוא להראות לעולם יופיה של המצוה.

ויש להוסיף ראה לזה, ממה ששנינו באבות (פ"ב מ"א) רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו אדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. וכתב רבינו יונה (בפירושו שם) ז"ל גם צריך להתנאות במצות לולב נאה טלית נאה ספר תורה נאה תפילין וכיוצא בהן בענין שיפארוהו בני אדם וישבחוהו עליהן עכ"ל.

הרי למדנו מכאן ב' דברים, א' שזה קלי ואנוהו ענינו שיראה שהמצוה יפה ומהודרת, ואינו רק ענין בעשיה, והב' שאין חסרון בכך שמתפאר בעשייתו ואדרבא מהגמ' ביומא ומהמשנה באבות יש לנו ללמוד שראוי לעשות כן.

ישוּב דעת הפוסקים בענין

ה. אלא שעל שני חידושים אלו יש לעיין, על החידוש שלמדנו שהענין של זה קלי ואנוהו הוא שתראה המצוה ביופיה, יקשה מהראיות שהבאנו לעיל (אות ב') שלמדנו מזה קלי ואנוהו שצריך לעשות המצוה בשלימות כפי שמצינו במילה, ובדברי הרשב"ם בפסחים לגבי אי אכילת מצה בערב פסח יע"ש.

ומרגלא בפי עלמא לבאר, שאכן למדנו מזה קלי ואנוהו ב' ענינים, א' עשיית המצוה בשלימות ובהידור, והב' שהמצוה תהיה נאה, ואין סתירה בין הדברים, ובאמת יש את ב' הדינים יחד.

ויש למצוא סמך לזה מלשון חז"ל, שבגמ' בשבת (דף קל"ג ב') לשון הברייתא "התנאה לפניו במצות" ואילו במסכת סופרים (פ"ג י"ז) הלשון הוא "עשה לפניו מצות נאות". והיינו שעשה לפניו מצות נאות, הכוונה לעשות המצוה בשלימות, ואילו התנאה לפניו במצות היינו שיתהדר במצוה הנאה.

ובזה ניחא ב' פסקיו של הרמ"א, שלגבי דברי המרדכי האמורים לגבי תפילין שיש ענין להדר בכתיבת פרישיות התפילין בכתב נאה, הסכימו איתו הפוסקים באשר יש כאן ענין של הידור מצוה בעשיית המצוה.

אלא שלגבי הפרוכת העוטפת את הס"ת שמצידה האחד הייתה עושיה ממשי ובצידה השני עשויה פשתן, שלא ניתן לקיים גם הידור בעשיית המצוה וגם הידור של נוי הנראה מבחוץ, בהא נחלקו הפוסקים איזה מהן עדיף, שהמרדכי סובר שמעלת עשיית המצוה בהידור עדיפה, ואילו הרמ"א

(והבית יוסף) סובר שעדיף להדר בנוי המצוה הנראה לעין כל, מאשר להדר בעשיית המצוה. נמצא א"כ שאין סתירה בין ב' פסקי הרמ"א של תפילין לשל ספר תורה.

יש לחלק בין מצות שהנוי הוא תוספת באיכות עשייתם לבין שאר מצות

ו. ומעתה אחר שנתברר שבנוי מצוה יש ענין שיראה לעין כל, למדנו מהגמ' ביומא ומהמשנה באבות (הנ"ל) שיש מעלה להתפאר ביופי המצוה. אך יקשה למה אין חסרון בהתפארות זו, כפי שמצינו לענין צדקה. קושיה זו הק' הנצי"ב בהעמק שאלה (בראשית שאילתא ג' אות ד') עי"ש מה שתיירץ. ויתכן שיש לחלק בין מצות שהנוי שבהם מייקר המצוה היינו שכיון שעשה אותם בצורה נאה מראה בזה חביבות המצוה, לבין מצות שאין בהם ענין של נוי, שלגבי צדקה שהמצוה היא עצם הנתונה לזולתו, הרי במה שמתפאר אינו מראה גודל המאמץ וההשקעה שהשקיע במצוה, ולכן התפארות זו פסולה היא, משא"כ במצות שיש ענין מצד עשייתם לעשותם בנוי, והיינו שהנוי היא מעלה גם בעשיית המצוה, שפיר יש כאן כבוד המצוה להראות את יופיה לעין כל. וכ"כ בספר נתיבות הקודש (להרב מחרקוב, עה"ת עמ' ל"ב).

ומעתה עולה שהמתפאר בסוכתו היפה, הרי מנהג טוב הוא (אם אינו מתכוין רק להתפאר) דומיא דספר תורה שהראו יופי הס"ת. וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות (להגר"מ שטרנבוך שליט"א ח"א סי' שפ"ט) וסמך דבריו על הגמ' ביומא הנ"ל.

ז. ונביא כאן כמה נידונים העולים מתוך הדברים. הראשון, אדם שיש באפשרותו להדר או בכתיבת הפרשיות של התפילין או בבתים, אי מיניהו עדיף, לכאורה שאלה זו תלויה ועומדת במחלוקת המרדכי והרמ"א, שלשיטת המרדכי שייך נוי מצוה גם במקום שאינו נראה ואין עדיפות לנוי החיצוני על פני הפנימי, אך לשיטת הרמ"א ודעימיה יש להעדיף היופי החיצוני.

ועי' בספר משמר הלוי (חגיגה פ"ג עמ' קמ"ט) שאדם היושב בסוכה נאה, שלא טרח בבנייתה (כגון שהייתה שאולה) אין לו להתפאר ביופיה, כיון שכל ההיתר להראות יופי המצוה הוא רק בגוונא שטרח בעשייתה, וכדמשמע מרש"י ביומא הנ"ל.

וע"ע בשו"ת שרידי אש (ח"ב סי' ע"ט) שהובא שאלה בפניו, האם מותר להציג ספר תורה בתערוכה (להראות העמים את יופי הספר) והשיב להתיר, ואחד מנימוקי בניו על דברי הגמ' ביומא הנ"ל שהיו מראים לעולם יופי הס"ת שברשותן.

וע"ע בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא ד' ח"ג סי' ב') שרצה ללמוד מהגמ' ביומא הנ"ל, שהגם שמבואר בפוסקים שאין מוצאים ס"ת ממקומו לצורך יהודים החבושים בבית הסוהר, מ"מ, כאן שהדבר נעשה לכבוד הס"ת, שפיר מותר לעשות כן. (אך יעי' בשו"ת תורה לשמה סי' נ"ח שכתב לחלק בין ס"ת של יחיד לס"ת של רבים, ששם היה זה ס"ת של יחיד ולכן היה מותר להוציאו).

וע"ע בספר תשובה מאהבה (סי' כ"א) שתמה לפני רבו הנודע ביהודה, למה הרמב"ם השמיט הדין המובא ביומא (הנ"ל) שכל אחד מביא ס"ת מביתו, והשיב הנודע ביהודה שהרי אין בזה דין או דת, אלא כך היה מנהגם, והרמב"ם לא הביא המנהג. שוב תמה התשובה מאהבה, למה הרמב"ם הביא מנהגן של אנשים ירושלים שהיו הולכים עם הלולב כל היום. ועי' בהערות (להגר"ש אלישיב זצ"ל ביומא משכ"ב).